

13. Jeudy H.P. Patrimoine en folie. – Paris :Edition de la maison des sciences de l’homme. Collection ethnologie de la France, 1990. – 80 p.

14. Проект Хартії якості педагогіки культурної спадщини – www.imp-actes.fr/IMG/pdf/Charte_et_un_label_de_qualite_dans_l_education_au_patrimoine.pdf.

Автор статті освітлює деякі напрямки діяльності державних, суспільних і освітніх установ Франції, зосередивши увагу саме на тих заходах, які сприяють підвищенню свідомості населення щодо культурної спадщини, мотивують громадян турботися про свої пам'ятники. Воспитують повагу до історії народу.

Author of the article shows some trends in work of governmental, public and educational institutions of France, paying attention exactly on that action which assist in raising knowledge of people about the heritage, motivate citizens to take care about their monuments, bring up respect to the history of the nation.

УДК 792 (477.5) (09)

Людмила Студьонова

ТЕАТР ОКУПОВАНОГО ЧЕРНІГОВА 1941-1943 рр. АКТОР В.П.ІГНАТЕНКО (1920-2007)

Автор статті вперше розкриває невідому сторінку в історії Чернігова періоду 1941-1943 рр., присвячену діяльності міського клубу «Січ» і створеного керівниками клубу, членами ОУН українського театру ім. І.Котляревського, на сцені якого розпочинав свій творчий шлях народний артист України В.П.Ігнатенко.

Поштовхом для розробки теми даної статті стали такі рядки з однієї мемуарної книги: «Артист місцевого театру Володька Ігнатенко, в недалекому минулому наш великовозрастний лесковицький хуліган, мавши навіть в своє час тюремний термін, оживлено бесідував з якою-то дівчиною, картинно облокотившись на ствол рушниці»¹.

Йдеться про день 9 вересня 1942 р., коли, за споминами автора, німці святкували річницю окупації Чернігова. Юний тоді мемуарист «шествовав» вулицями міста, поки не опинився на Валу, де й побачив Володимира Ігнатенка, який (твердження мемуариста) охороняв мітинг разом із поліцією як представник «молодшого націоналістического клубу «Січ», членами якого були всі молоді артисти театру, організованого за дозволом влади в приміщенні Казанської церкви. Спектаклі, поставлені там, відвідувалися поліцією, їхніми родинами і солдатами охоронних батальйонів. Лесковицький блатняк Володька Ігнатенко виявився талановитим артистом і грав головні ролі. Неудивно, що після Великої Вітчизняної війни цей пройдоха отримав звання Заслуженого артиста УРСР»². Для остаточно негативного сприйняття образу Володимира Ігнатенка автор мемуарів розповів про весілля актора з вінчаням у Спаському соборі: «...на торжественній церемонії вінчання крім артистов-колег і поліцаєв

© Студьонова Людмила Валентинівна – провідний бібліотекар відділу краєзнавства Чернігівської ОУНБ ім. В.Г.Короленка

присутствовали и немецкие офицеры из комендатуры. Вывалив из собора после венчания, эта разношерстная компания, включая немцев, отправилась на пьянку по этому поводу. Это, как говорится, к слову сказано»³.

Ось так, між іншим до слова, охарактеризовано людину, талановитого актора, без будь-якого натяку на хоча б не здійснене бажання перевірити одержану інформацію. Автор наведених рядків не міг не знати, що Володимир Пимонович Ігнатенко належить до плеяди провідних акторів Чернігівського українського музично-драматичного театру імені Т.Г.Шевченка 40-х-60-х рр. ХХ ст. Його ім'я занесено до мистецьких енциклопедичних видань України⁴.

У публікаціях про Чернігівський театр відсутні дані про те, що Володимир Пимонович Ігнатенко до війни тут працював. Він просто не був тоді актором. Чернігівських артистів війна застала на гастролях в Орлі, старовинному російському місті. На загальних зборах було вирішено, що театр припиняє свою роботу. Того ж дня були створені три концертні бригади, котрі вирушили на фронт. Решта акторів, серед яких був Василь Хмурий, дісталася Чернігова і незабаром увійшла до складу партизанського з'єднання під командуванням Олексія Федорова. Актори Василь Хмурий, Василь Коновалов, Дмитро Ісенко створили тут партизанський театр «Смерть фашизму!». Актори показували уривки з п'єс, власні одноактівки, читали вірші, повідомлення про будь-яку важливу подію, співали і танцювали на сценічному майданчику, зробленому з дерев'яної хати поліцая. За весь час відбулося понад тридцять виступів. Одночасно актори були діючими бійцями партизанського з'єднання⁵.

Після визволення Чернігова від фашистської окупації театр не мав свого даху над головою. Театральному колективу виділили непристосоване приміщення на 300 місць у церкві св. Петра і Павла Єлецького монастиря. З кінця 1943 р. Чернігівський театр відновив свою роботу. Саме тоді на його сцену прийшли майбутні заслужені артисти УРСР Володимир Ігнатенко, Марія Бебешко, Петро Губарев, Микола Розцвіталов, Іван Лиховид.

Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Т.Г.Шевченка, відзначаючи 85-річний ювілей Володимира Ігнатенка, присвятила йому сторінку у своєму виданні «Календар пам'ятних дат Черкащини на 2005 рік». Адже Володимир Пимонович прослужив на сцені Черкаського українського музично-драматичного театру сорок років. Тут у 1968 р. йому було присвоєно звання народного в'ї України. Звання заслуженого артиста отримав у Чернігові 1957 року.

Отже, Володимир Ігнатенко народився 16 січня 1920 року у селі Димамерки Лоевського району Гомельської області. Театром захопився в дитинстві. У драмгуртку при клубі учителів у шістнадцять років грав переважно літніх людей. Виступав навіть в операх: співав партії батька в «Катерині», Карася в «Запорозжці за Дунаєм». Під час Великої Вітчизняної війни бригадою Володимира Ігнатенка було дано 38 концертів, із них 13 – безпосередньо на фронті. Після війни актор працював у Ніжинському, згодом – у Чернігівському театрах. Акторська кар'єра Володимира Пимоновича вдало склалася і в Черкасах. Тут він створив цілу галерею образів. Серед них Тарас Шевченко («Тарас Шевченко» Андрія Малишка), Наріжний («Тил» Миколи Зарудного), Хома Кичатий («Назар Стодоля» Тараса Шевченка), Іван Карась («Запорозець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемовського), Іван («Безгаланна» Івана Карпенка-Карого). Як відзначають автори «Календаря», усього на творчій ниві актора більше 200 ролей і кожна з них – яскравий образ. У фільмі Тимофія Левчука «Полум'я гніву», знятому 1955 р., він зіграв запорозького отамана Івана Сірка. Володимир Пимонович відомий як актор, що вмів зіграти в одному спектаклі кілька ролей. В «Наймичці» він грав Панаса і Цоколя, в «Безгаланній» – Гната і Степана, в «Порт-Артурі» – Корейка, генерала Кондратенка, адмірала Макарова.

Проте чернігівський період життя Володимира Ігнатенка під час окупації все

ще залишався білою сторінкою. На деякі запитання знайдено відповідь у монографії доктора мистецтвознавства, заслуженого діяча мистецтв України Валерія Гайдабури, в якій уперше в історичній та театральній науковій літературі розкрито сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації 1941-1944 років ⁶. Крім того, як писав академік Іван Дзюба, *«автор змалював низку небуденних театральних доль»*. Серед тих, кого згадав Валерій Гайдабура, - Володимир Пимонович Ігнатенко. Він грав на сцені тодішнього Чернігівського міського театру ім. І.Котляревського, який почав працювати за три місяці після того, як німці захопили місто. Місцева газета 1942 р. писала: *«14 грудня минулого року для населення Чернігова було влаштовано перший концерт мистецьких гуртків. Цей день можна вважати початком роботи нинішнього міського театру. В першу річницю свого існування міський театр з гордістю може звітувати про свої досягнення. Тепер у його складі, крім театральної групи, є хоровий ансамбль, солісти-співаки, танцюристи»* ⁷. У репертуарі колективу було двадцять вистав за творами українських авторів: Степана Васильченка, Марка Кропивницького, Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Івана Карпенка-Карого, Михайла Старицького, російських драматургів Олександра Островського, Миколи Гоголя, Антона Чехова. Йшли в театрі водевілі, влаштовувалися виїзні концерти. Ось як про це писала газета «Чернігівський кур'єр»: *«За перше півріччя 1943 року театр дав для населення міста 63, для німецького командування – 34 концерти і вистав. Окремо для вербованих дано 5 концертів, для поліції – 2, для підприємств – 4 і для дітей – 19. Зроблено 12 виїздів на райони, де колектив виступав з різноманітною концертною програмою»* ⁸.

У монографії Валерія Гайдабури вміщено програму вистави «Вій» за п'єсою Марка Кропивницького, сюжет якої позичено у Миколи Гоголя (так написано у програмі). Володимир Пимонович грав тут дві ролі – Тита Халяви і Богослова.

На основі вивчення українських та німецьких архівних документів і матеріалів, листів колишніх акторів, які грали на сцені театрів окупованої України, їхніх розповідей під час безпосередніх зустрічей, Валерій Гайдабура схиляється до такого висновку, з яким важко не погодитися: *«Масова художня самодіяльність кінця 30-х – початку 40-х років, коли ніби «жити стало радісніше, жити стало веселіше», надзвичайно допомагає в організації театрів. У кожному місті юні танцюристи, співаки, драмгуртківці, музиканти залюбки йдуть працювати до театру – «коротким шляхом» здійснюють свою мрію про романтичну професію, а до того ще й рятуються від вербування до Німеччини»* ⁹.

Саме до цих мрійників про романтичну акторську професію належав і Володимир Ігнатенко. Але це не означало, що юнак лише витав в емпіреях, не маючи жодного фаху. Батько Володимира (він працював у торгівлі) хотів, аби син мав таку професію, яка б дала можливість прогодувати його майбутню родину. Цьому не заперечувала й мати, домашня господиня. Тому, ще навчаючись у школі (він закінчив дев'ять класів у 1940 р.), Володимир Пимонович з серпня 1936 до вересня 1938 р. був учнем слюсаря і шофера у гаражі Чернігівського управління внутрішніх справ. Потім два роки працював шофером чернігівської контори «Сортнасіяновоч» та Чернігівської міжрайонної бази сільгоспспостачу ¹⁰.

Навесні 1940 року сталося лихо. Ігнатенки мали малокаліберну гвинтівку, з якої Володя любив постріляти. Того злочасного дня він із своїми друзями, братами Чижами, вправлявся у стрільбі. Вони не помітили, як несподівано за парканом з'явився незнайомий хлопчик. Куля влучила в нього. Слідство так і не встановило, хто саме винен у загибелі дитини. Оскільки Володимир Ігнатенко був власником малокаліберної гвинтівки, його у квітні 1940 року засудили до ув'язнення у Полтавській трудовій колонії. Володимир Пимонович пробув тут до липня 1941 р. А за місяць він дістався Чернігова, будинку батьків на вулиці Межовій. Цей факт біографії актора занесено до його облікової картки члена КППС.

Місто було зруйноване німецькою авіацією. Під час бомбардувань голова

міської ради втік до Харкова, наказавши загонам ППО та іншим працівникам кинути Чернігів. Крамниці стояли пограбовані. З'явилися мародери. Вулицями, наче тіні, блукали божевільні з психіатричної лікарні, за якими вже не було нагляду. А тим часом 5-а армія генерала Михайла Потапова вела кровопролитні оборонні бої. Так наступив перший місяць осені 1941 року.

За свідченням німецького військового історика А.Філіппі, 8 вересня 1941 року було взято Чернігів¹¹. Проте офіційною датою окупації міста вважається 9 вересня 1941 року. З цього часу територія Чернігівської області перебувала під управлінням військової влади так званої «військової» зони груп армій «Південь»¹². Паралельно з німецьким окупаційним апаратом були створені українські сільські, обцинні, районні і міські управи.

У перші дні окупації Чернігова за розпорядженням німецького військового коменданта утворилося міське управління по вул. Комсомольській, 29. Обов'язки міського старости прийняв Євген Азаров. 11 вересня 1941 року він видав свій перший наказ, яким дозволяв відкриття і відновлення кустарних майстерень. Цей документ дав можливість Ігнатенкові працювати надомником – клеїти гумові вироби (так записано в його обліковій картці члена КПРС). Володимир Пимонович розповідав Валерію Гайдабурі, що тими гумовими виробами були чуні, які він вирізував з шин спалених автомобілів і продавав на базарі. Цим Ігнатенко займався всі два роки окупації міста, одночасно граючи на аматорській сцені чи то клубу, чи то театру в приміщенні Казанської церкви¹¹. Річ у тім, що до облікової картки члена КПРС Володимира Ігнатенка занесено таке: *«С VIII 1941 по IX 1943 Чернігов, надомник, клеїл резинові изделия, актер-любитель клуба»*. Якого саме клубу, незрозуміло.

В архіві управління Служби безпеки України в Чернігівській області зберігається архівна кримінальна справа №17736-П, фігурантом якої є Анатолій Михайлович Приходько, 1911 року народження*. У жовтні 1941 року він прибув на постійне місце проживання до Чернігова. На початку листопада зустрів Івана Курача, довоєнного знайомого по роботі у «Клубі радторгслужбовців». Він розповів Анатолію Приходьку, що приїхав з Києва для налагодження видання газети «Українське Полісся». На прохання знайомого допомогти із працевлаштуванням, Іван Курач відповів: *«Ви зайдіть в редакцію, робота для вас знайдеться, оскільки в місті планується організація клубу»*¹³. Наступного дня Анатолій Приходько завітав до редакції. Упродовж кількох днів разом з іншими перевозив меблі, оформляв вивіску з назвою газети.

Як заступник редактора «Українського Полісся» Іван Курач познайомив Приходька з перекладачем при міській управі Михайлом Семенцем, який вільно володів німецькою, угорською, польською та іншими мовами¹⁴. Пізніше Семенець обійняв посаду завідувача відділу культури та освіти Чернігівської районної управи¹⁵. Іван Курач відрекомендував Анатолія Приходька як колишнього клубного працівника, який є найкращою кандидатурою на посаду керівника новоствореного клубу. Михайло Семенець на це відповів так: *«При наявності ініціативи та бажання ви зможете виконати цю роботу, і вам буде надана допомога»*¹⁶. Того ж дня Анатолій Приходько підписав клопотання на ім'я Євгена Азарова: *«З метою популяризації українського національного мистецтва виникла необхідність організувати в місті Чернігові клуб, до складу якого б входили б такі трупи: театральна, вокальна, хореографічна, оркестрова та інші, які б могли популяризувати серед населення міста Чернігова українське національне мистецтво. Ініціативу в організації такого клубу беру на себе я, за що перед вами несу повну відповідальність. Приходько»*¹⁷.

19 листопада 1941 року Анатолій Приходько і Михайло Семенець побували у німецькій комендатурі, де на своє клопотання відкрити клуб отримали дозвіл¹⁸. Перший став виконавчим директором клубу, другий – ідейним. За пропозицією

* Згодом А.М.Приходько був реабілітований.

Михайла Семенця клуб отримав назву «Січ», на зразок національно-молодіжної організації з аналогічною назвою у Західній Україні. Він наполягав, щоб членами клубу були лише українці, навіть виступав за звільнення акторів-росіян. Зміст існування клубу «Січ» за Семенцем полягав у тому, щоб об'єднати широкі маси українців, зокрема молоді, навколо ідеї національного відродження з подальшим використанням їх у боротьбі за незалежність України.

Як впливає із справи №17736-П, робота клубу складалася з легального і нелегального напрямків. Відкрито пропагувалась українська етнокультура на театральній сцені – чернігівці дивилися вистави за вітчизняними класичними п'єсами, насичені народними мелодіями, а також слухали лекції з історії України з використанням західноукраїнських видань історичних книжок, які роздавав Михайло Семенець¹⁹. Всебічне вивчення та відбір членів клубу для подальшої серйозної націоналістичної роботи відбувалися таємно²⁰.

Михайло Семенець не приховував від Анатолія Приходька своєї приналежності до ОУН. Говорив, що ворогами українського народу є як «російські окупанти», так і німці²¹. Називав себе прихильником Андрія Мельника, якого бачив майбутнім вождем України. Розповідав про ідеологію, структуру та кінцеву мету ОУН. Ознайомив Приходька з десятьма заповідями членів ОУН, а редактор газети «Українське Полісся» Федір Піпа видав йому значок тризуба, який він носив на лацкані піджака. Анатолій Приходько показав, що Федір Піпа та Іван Курач поділяли націоналістичні погляди Михайла Семенця і, на його думку, були членами ОУН.

Відкриття клубу офіційно відбулося 31 грудня 1941 року у будинку по вул. Воровського, 10^{*}. Спектаклі ж ставилися «в будівлі школи Войкова»²². У січні 1942 року клуб розташувався в Казанській церкві по вул. Коцюбинського, 7. До війни тут працював обласний радіокомітет. В церкві клуб перебував до кінця 1942 року²³.

Анатолій Приходько мав значну підтримку з боку членів ОУН, які обіймали тоді керівні посади у Чернігові і містах області. Це Олексій Похолок – начальник обласної поліції, Степан Тураш – його заступник, начальник міської поліції Дорот, Павло Львович Дюбо – староста Чернігівської районної управи, заступник начальника біржі праці в м. Ріпки Пінчук, інспектор відділу культури і освіти Григорій Ребенок (пізніше староста міської управи), завідувач відділу культури та освіти міської управи Степан Гаврилович Баран-Бутович, начальник Остерської районної поліції Олексюк²⁴. Завдяки їм були вирішені проблеми приміщення, транспорту, матеріальних потреб клубу, набору людей у театральні групи, затвердження репертуару, гастрольних поїздок.

Майже всі названі урядовці у 1942 році були арештовані німецькою владою як націоналісти. Тураш і Дюбо були розстріляні. Михайла Семенця декілька разів викликали до СД, розташованого по вулиці Переця в будинку колишнього гуртожитку педінституту. Очільником СД був німецький офіцер Бродбек²⁵. Після тих викликів у березні 1942 року Михайло Семенець раптово зник.

Клуб за назвою «Січ» продовжував своє існування. До його роботи було залучено 50 осіб²⁶. Склад та кількість людей у гуртках постійно змінювались. На сторінках архівної справи фігурують такі керівники та активісти клубу:

1. Приходько Анатолій Михайлович – директор.
2. Любимов Григорій Володимирович – художній керівник.
3. Бравірска Євдокія Орестівна - режисер.
4. Захарченко Дорина Петрівна – керівник гуртка по вокалу.
5. Тимченко Марія Андріївна – хореограф.
6. Реряєв Павло Трохимович – хореограф.
7. Володимирська Ніна Федорівна – звукорежисер.
8. Курдюмов Анатолій Миколайович – звукорежисер.

* Нині тут розміщається товариство «Просвіта» і редакція газети «Сіверщина».

9. Дольнікова Валентина Микитівна – помічник режисера.
10. Пінчук Леонід.
11. Булах Михайло.
12. Ігнатенко Володимир Пимонович – актор.
13. Ключицький Олексій Григорович.
14. Клинцов Микола Ілліч.
15. Жукоцька (Ключицька) Валентина Степанівна.
16. Досюк Михайло – актор.
17. Льодова Марія – актриса.

Після розправи німців над націоналістами театр втратив український колорит і став звичайним²⁷. За вказівкою німецької влади клуб «Січ» був реорганізований у професійне театральне об'єднання. У грудні 1942 року перетворений на міський театр імені І.Котляревського²⁸.

Готуючись до відступу у вересні 1943 року, німці планували евакуювати театр²⁹. Анатолій Приходько знав про це і тому наказав акторам розібрати по домівках костюми та декорації. За тиждень до приходу радянських військ за його вказівкою було спалено всю документацію театру³⁰.

На щастя, деякі документи вціліли і зберігаються у фондах Державного архіву Чернігівської області. Це три плани на другий, третій і четвертий квартали 1942 року та п'ять звітів про роботу Чернігівського клубу «Січ» станом на 1 квітня 1942 року за другий, третій, четвертий квартали цього ж року і звіт до другої річниці «визволення» Чернігова. Документи оформлені від руки і на друкарській машинці українською мовою за підписом А.М.Приходька і завізовані завідувачем відділу культури та освіти Чернігівської міської управи С.Г.Баран-Бутовичем*.

Текст планів і звітів лаконічний, без ідеологічного спрямування на користь окупантів.

Планування роботи Чернігівського міського клубу «Січ» відбувалося відповідно до кінцевої мети – наблизити мистецькі відділи клубу до професійних закладів. З огляду на це підбирався театральний, ляльковий, музичний, вокальний і танцювальний репертуар, складався навчальний курс у студіях. Тому планувалося широке представлення публіці різноманітних творів вітчизняної, європейської драматургічної і музичної класики, народних пісень і танців. Студійці мали освоїти ази акторської і музичної майстерності, техніки гриму, вправ з лялькою. (ДАЧО. – Ф.Р – 3004. – Оп.1. – Спр. 79. – Арк. 4-8,13).

У звітах міститься інформація про те, що міський клуб «Січ» почав існувати з 19 листопада 1941 року у приміщенні по вулиці Хлібопекинській (Воровського), 10. Проте в середині грудня сюди переїхала німецька установа, і ортскомендатура надала клубу друге помешкання по вулиці Коцюбинського, 7, тобто – Казанську церкву. Тут згодом відбувалися репетиції театральних вистав. До 1 грудня 1941 року у клубі працювали аматорський театр, духовий і струнний оркестри, група солістів-вокалістів та читців. Керівництво роботою клубу здійснювалось головою клубу та художніми керівниками. Станом на 1 квітня 1942 року, ними були Г.В.Любимов (театр), М.А.Тимченко (танці), В.М.Пекур (духовий оркестр), А.М.Приходько (струнний оркестр), Л.П.Захарченко (вокал). За роботу всі отримували зарплатню у розмірі 500 крб. Виняток становила М.А.Тимченко. Їй

* Степан Гаврилович Баран-Бутович (29.05.1877-1944) – історик, археолог, музеєзнавець, доцент Чернігівського педінституту ім. Т.Г.Шевченка. Народився у с. Козел (нині Михайло-Коцюбинське) Чернігівського р-ну. В 1934 р. звільнений з роботи за звинуваченням в контрреволюційних діях проти радянської влади. 3 серпня 1938 р. заарештований, 2 березня 1939 р. засуджений до 8 років позбавлення волі, 15 травня 1939 р. на підставі рішення Кримінально-касаційної колегії Верховного суду УРСР звільнений з чернігівської тюрми. У січні 1944 р. розстріляний за співробітництво з німцями. (ДАЧО. - Ф. Р - 3011, 104 од. зб. (1676-1940)).

чомусь платили 400 крб. Адміністративно-технічний персонал у складі секретаря-бухгалтера, господарника, прибиральниці-опалювачки, монтувальника сцени очолював голова клубу А.М.Приходько, заробітна плата якого становила 1000 крб. Його підлеглі отримували від 250 до 500 крб.³¹

Перший концерт відбувся для німецького війська 13 грудня 1941 року в залі команди української поліції (колишня школа імені Войкова)³² на Пролетарській вулиці (нині князя Чорного). Що саме давали того дня актори, танцюристи та музиканти-аматори, невідомо. Ніяких свідчень на цей рахунок А.М.Приходько не залишив. Оскільки голова клубу детально розписав репертуар духового оркестру, ансамблю народних інструментів та хореографічної трупі, можна припустити, що 13 грудня 1941 року вояки-чужинці слухали українські та німецькі народні пісні, твори європейської легкої музичної класики, аплодували виконавцям українських народних танців та хореографічних етюдів етнографічного спрямування.

Керівництво Чернігівського міського клубу «Січ» налагодило і студійну роботу. Актори слухали лекції з історії театру, світової драматургії, міміки і техніки мови. На практиці слухачі театральної групи вчилися накладати грим, працювати над відтворенням образу, грати етюди. Вокалісти опановували техніку співу, яка увібрала в себе постановку голосового апарату, елементарні відомості про музичну форму куплетної пісні та динаміку відтворення музично-вокального матеріалу. У музичній групі читалися лекції з теорії музики, постановки голосового апарату і технічних прийомів гри. Кожний з музикантів отримував індивідуальні завдання щодо засвоєння техніки гри на відповідному інструменті. Розбір та обробка репертуару відбувались колективом ансамблю народних інструментів та духового оркестру³³.

1 квітня 1942 року при Чернігівському міському клубі «Січ» було створено ляльковий театр, художнім керівником якого призначено А.С.Вільчінську, а техноруком – П.Г.Знаменського. Трупа складалася з чотирьох акторів. Музичний супровід здійснював секстет народних інструментів³⁴. На сцені лялькового театру йшли вистави за народними казками та казками Пушкіна та Єршова.

Аби клуб мав власний прибуток, його керівництву дозволено було відкрити художню майстерню за госпрозрахунковим принципом. За розробленою калькуляційною шкалою на прибуток клубу нараховувалось 15% з собівартості виконаних замовлень³⁵.

Усі ці заходи сприяли тому, що художні відділи клубу, які розпочали свою роботу на аматорських засадах, набули професійних ознак. Як зазначав А.М.Приходько, *«тепер існує система періодичної виплати акторського гонорару 20-40 крб. за виставу відповідно до I-IV категорій, що їх встановлено для художніх працівників. Основний склад (50 осіб) вважається закріпленим за клубом і постачається нарівні з іншими працюючими містами. При допомозі з боку керуючих міських установ в клубі було зосереджено речі елементарного обладнання. Здобуто необхідні музичні інструменти, частину декорацій, костюмів, театральної та нотної літератури, виготовлено бутафорські речі та необхідне найпростіше сценічне обладнання. Для вистав та концертів було використано зал української поліції та частково зал кінотеатру. За час з 13 /XII - 41 року по 1/IV-42 року було влаштовано вистав – 12, концертів 13. В т. ч. закритих для німецького війська 5»*³⁶.

Влітку 1942 року до керівного складу театру було залучено професійну актрису і режисера Євдокію Орестівну Бравірську (1888-після 1972 р.).³⁷ З 1920 року вона працювала на сцені чернігівських театрів. Спочатку це була театральна сцена при відділі народної освіти, де актриса грала провідні ролі. У 1934-1935 рр. перейшла до новоствореного театру імені 15-річчя ВЛКСМ. Тут Є.О.Бравірська служила до початку війни. Німецько-фашистська окупація застала її в Коропі³⁸.

Можна припустити, що влітку 1942 року Євдокія Орестівна привела на сцену театру ім. І.Котляревського Володимира Ігнатенка. Річ у тім, що в одному з довоєнних чернігівських клубів Є.О.Бравірська побачила п'ятнадцятирічного

Володимира Ігнатенка в одній виставі. І одразу вгадала в ньому артиста. Опісля Євдокія Орестівна розшукала підлітка. Розмова виявилася корисною для Володі. Він почув від Є.О.Бравірської дороги для нього слова: «Тобі треба вчитися. Вчитися на актора. Твоє покликання – театр». У подальшому напуття Євдокії Орестівни були першою школою майбутнього артиста³⁹.

Так В.П.Ігнатенко розпочав творчий шлях на сцені театру ім. І.Котляревського в окупованому Чернігові. Дисципліна у колективі була залізною. А.М.Приходько не визнавав жодних причин, які могли вплинути тим чи іншим чином на життєздатність театрального колективу. Одного разу В.П.Ігнатенко захворів на ангіну з високою температурою і не прийшов на виставу. А.М.Приходько наказав одному з робітників театру привести актора на сцену, не беручи до уваги будь-які пояснення Володимира Пимоновича. І він відіграв спектакль. Що це було – нелюдяне ставлення до акторів? Чи, можливо, А.М.Приходько своєю вимогливістю попереджав будь-які надзвичайні події у театрі, щоб не привертати до акторів нездорової уваги окупантів? Як би там не було, але ніхто із підлеглих А.М.Приходька не був репресований чи вивезений на примусові роботи до Німеччини.

У третьому кварталі 1942 року у житті клубу «Січ», де працював 41 співробітник, відбулися деякі зміни. Духовий оркестр перейшов «на роботу до Schutzbataillon» та розпався оркестр народних інструментів. До складу театральної трупи залучено досвідчену артистку Валентину Микитівну Дольнікову. Репертуар поповнився українськими класичними виставами «За двома зайцями», «Безталанна», «Пошились у дурні», «Сватання на Гончарівці». Ляльковий театр показував дітям «Червону Шапочку» братів Грімм. Концертні програми складалися з номерів у виконанні жіночого хору, танцювальної групи, камерного тріо, солістів-співаків та музикантів. Артисти презентували українські та російські народні пісні і танці, твори європейської класики. У третьому кварталі 1942 року відбулися 32 вистави і концерти. З них дев'ять концертів дано для німецького війська, шістьнадцять вистав зіграно для населення Чернігова, чотири вистави були виїзними за межами міста, три вистави лялькового театру подивилися діти у школах⁴⁰. Тривала студійна робота.

Для театральних вистав використовувалося приміщення поліції (Schutzbataillon). У звіті за третій квартал 1942 року А.М.Приходько інформував про ремонт приміщення театру, завершення якого планувалось у наступному кварталі⁴¹.

У четвертому кварталі 1942 року намітився незначний спад у роботі Чернігівського міського клубу «Січ». 13 січня 1943 року А.М.Приходько підписав відповідний звіт, в якому, зокрема, зазначав: «За IV квартал 1942 р. склад працівників клубу налічує 42 чоловіки. З них сумісників 3 чоловіка. За звітний період клубом проведено всього 25 вистав та концертів, з них 4 для німецького війська в т.ч. 3 концерти в м. Прилуках, 15 вистав для населення міста, та 3 на виїзді (2 вистави в Мньові по заданню Ві. Кдо * та 1 в м. Ніжині) та 3 концерти в міських німецьких установах». У репертуарі театру з'явилися нові твори української класики – «Ой не ходи, Грицю» М.Старицького та «Наймичка» І.Карпенка-Карого. До концертних програм уперше включено українську народну пісню «Я в середу родилася», російські «Калинка» і «Волжские напевы», неаполітанську «Тірітомба» у виконанні хору. Жіночий вокальний квартет і жіноче вокальне тріо виконували твори Моцарта, Даргомижського, грузинські та німецькі народні і різдвяні пісні⁴². Театральні вистави давались у приміщенні поліції (Schutzbataillon). 31 грудня 1942 року у відремонтованому приміщенні театру в Казанській церкві по вулиці Коцюбинського, 7 відбувся спектакль за п'єсою М.Старицького «Ой не ходи, Грицю»⁴³.

* «Віршафтскомандо» («Вікдо») – господарське командування з використання матеріальних ресурсів окупованих областей СРСР в інтересах вермахту.

Третього вересня 1943 року, за вісімнадцять днів до приходу радянських військ, С.Г.Баран-Бутович завізував «Звіт міського клубу до річниці визволення Чернігова», складений і підписаний А.М.Приходьком. Даючи уже відомі нам факти з історії створення і діяльності клубу, репертуарної політики художніх колективів, голова закладу зауважує: «На сьогоднішній день Ортскомендантом надано приміщення для відбудови театру та відпущено кошти на будівництво його»⁴⁴. У документі зафіксовано, що театральний колектив на той момент складався з 12 акторів.

Таким було повсякденне життя Чернігівського міського клубу «Січ», в якому працював В.П.Ігнатенко. Однак не все було так просто, як здається на перший погляд. Актори, музиканти, вокалісти і танцюристи були звичайними людьми і тому жили одними переживаннями і страхами з усіма чернігівцями. Не вистачало продовольства. Не працювали водогін і каналізація. Зникли лазні. Були встановлені високі податки за житлово-комунальні послуги. Але найжахливішим були репресії, які застосовували окупанти проти чернігівців. Криваві сліди залишили зондеркоманди «4а» і «7б», які палили людей живцем, умертвляли у душогубках жінок, дітей і старих. У нічний час окупантами проводилися облави і масові арешти. Лише однієї вересневої ночі 1942 року нові господарі міста розстріляли 2500 чернігівців. У місті діяв особливий відділ Абверу – військової розвідки та контррозвідки при польовій комедатурі – і втручався у справи поліції, залучаючи поліцейські підрозділи для боротьби з диверсантами, розвідувальними групами та партизанами. Так, «для роботи в Чернігові з Києва було направлено групу буковинців під проводом Якова Осташка («Грім») родом з села Міліїв, якого німці розстріляли у квітні 1942 р. Члени цієї групи вели підпільну діяльність у різних районах Чернігівщини. Зокрема, троє членів Буковинського Куреня організували навесні 1942 р. в м. Козельці курси з вивчення історії України для групи з 31 чоловіка. Коли розпочалися репресії німців проти українців-західників, цих трьох буковинців було арештовано за доносом одного з курсантів»⁴⁵. Цей невідомий для нас факт, як і оунівська спрямованість діяльності клубу «Січ», дає підстави говорити, що у Чернігові паралельно з комуністичним підпіллям існувало підпілля ОУН.

Зі слів рідних В.П.Ігнатенка, він і його друг Антін Яценко * мали зв'язок з партизанами. Проте з ким саме, вони не запам'ятали. На жаль, обох учасників події вже немає на цьому світі. Пошуки варто продовжити в архівах. А поки що про таке. Родичі розповіли авторові, що В.П.Ігнатенко та А.Яценко переховували військовополонених на цвинтарі, а потім переправляли до партизанів. Запам'яталося прізвище одного з них – Морозов, якому Володимир Пимонович носив їжу.

У 1942 році біда прийшла у дім Ігнатенків. Молодший брат актора Микола Пимонович, який зараз мешкає у Чернігові, розповів, що на території Казанської церкви розміщалися списані німецькі автомобілі. Бензин окупанти чомусь відразу не зливали. От одного разу, влітку 1942 р., Коля Ігнатенко з приятелем проникли на подвір'я церкви, підійшли до однієї з машин і почали зливати у скляний посуд бензин для розпалу печей та каганців. Охоронці затримали хлопчаків. Тиждень вони пиляли дрова для гестапо, але жили вдома. А потім Миколу Ігнатенка відправили до Німеччини на примусові роботи у сільському господарстві. Спочатку він потрапив у господарство Отто Вінклера у селі Вінтерфельд. Працювалось тут настільки важко, що Коля втік. Його спіймали у польському місті Катовіце. Так хлопчина потрапив до нового господаря на ім'я Фріц Шульц. Ігнатенко знову втік, його знову спіймали, і так було до 1945 р., поки остарбайтерів не визволили американські війська і не перевезли через Ельбу до наших військовиків. Німецьке місто Віттенбурге запам'яталося на все життя, бо тут став

* А.Яценко у післявоєнний час працював директором Чернігівського міського цвинтаря. Був людиною яскравою і неординарною, героєм місцевих приказок і прислів'їв.

Микола Пимонович Ігнатенко радянським кавалеристом 3-го гвардійського кавалерійського полку 3-го гвардійського кавалерійського корпусу генерала Миколи Осликовського. Звідти шлях юного кіннотника проліг до міста Каменська Ростовської області, де дислокувалися донські козаки Північнокавказького військового округу. Кавалерійська служба для Миколи Ігнатенка завершилася у 1950 році. Він повернувся до Чернігова. Працював водієм у двох автоколонах, в обласній прокуратурі (пересувній криміналістичній лабораторії), таксистом Чернігівського таксомоторного парку, звідки вийшов на пенсію.

Так воєнний час розкидав двох братів. Проте Микола Пимонович Ігнатенко завжди пишався своїм старшим братом і твердо знав, що Володимир ніколи не плазував перед окупантами, бо Чернігівський театр 1941-1943 рр. не ніс зі сцени фашистських ідей. А етичний бар'єр мислення і поведінки театральних працівників, за словами Валерія Гайдабури, гідний поваги.

Навряд чи цю точку зору поділяли представники радянських правоохоронних органів, які після визволення Чернігова від окупантів вели слідство у справі Чернігівського міського клубу «Січ» і театру при ньому, на сцені якого грав В.П.Ігнатенко. Однак після певних розмов і перевірок Володимир Ігнатенку було доручено організувати міський театр. Даний факт з біографії актора занесено до його облікової картки члена КПРС: «С ІХ. 1943 по Х. 1944 Чернигов. Директор и актер гортеатра». В сімейному архіві В.П.Ігнатенка зберігається ще один красномовний документ, який наводиться повністю мовою оригіналу:

СПРАВКА.

Дана настоящая актеру Черниговского театра т. Игнатенко Владимиру Пименовичу в том, что он со дня освобождения гор. Чернигова от немецких захватчиков по поручению городского Совета Депутатов трудящихся гор. Чернигова и Горкома КП(б)У явился организатором Черниговского городского театра.

На второй день освобождения города была создана концертная бригада, которой в тот же день был дан концерт для личного состава 148 дивизии генерала Мищенко.*

На протяжении месяца этой же бригадой под руководством тов. Игнатенко В.П. было дано 38 концертов для действующей Красной Армии.

Во время боев за Днепр по распоряжению отдела агитации и пропаганды при Горкоме КП(б)У бригадой тов. Игнатенко было дано 18 концертов непосредственно на фронте.

С дня освобождения Чернигова от немецких захватчиков по 19 мая 1945 г. тов. Игнатенко сделал 315 выступлений для Красной Армии и ранбольных эвакуационных госпиталей.

Вся проведенная работа по обслуживанию действующей Красной Армии и эвакуационных госпиталей проводилась за счет сверхурочной работы и выходных дней.

Своим доблестным трудом в деле обслуживания фронта и ранбольных, эвакуационных госпиталей помог в общем деле разгрома гитлеровской Германии.

4/УП-45 г. Секретарь Черниговского
горкома КП(б)У
Балабай **

Важливо відзначити, що Чернігівський міський театр розпочав роботу під

* Дивізія брала участь у боях за визволення Чернігова і отримала найменування Чернігівської.

** Олександр Петрович Балабай (1912-1988) – учасник партизанського руху, командир партизанського загону ім. В.І.Чапаєва Чернігівського партизанського з'єднання. Автор документальної повісті «Червоно танув сніг». Працював учителем у с. Перелюб Корюківського району і директором школи в м. Ічні.

іменем Івана Котляревського. На його сцені грали ті ж самі актори – Євдокія Бравірьська, Володимир Ігнатенко, Валентина Дольнікова, Михайло Булах, подружжя Ключицьких та інші. Відразу ж актори приступили до репетицій нової вистави за п'єсою О.Є.Корнійчука «Платон Кречет». До війни вона була дуже популярною і йшла на сценах багатьох театрів СРСР, бо порушувала морально-етичні теми, пов'язані з обов'язком лікаря, чесності, порядності серед людей цієї професії і, звичайно, коханням. Прем'єра відбулась у січні 1944 року. Одночасно колектив театру готував ще кілька нових вистав за п'єсами О.Є.Корнійчука «Партизани в степах України» і К.М.Симонова «Русские люди»⁴⁶.

Артисти театру давали шефські концерти військовослужбовцям, які перебували на лікуванні у госпіталях. Українські народні мелодії, жартівливі сценки, талановитий спів сприяли бадьорості та оптимізму поранених, у яких попереду був фронт.

У родинному архіві актора зберігаються відгуки військовиків про концерти, влаштовані для них В.П.Ігнатенком. Наводимо один з таких документів повністю мовою оригіналу:

ОТЗЫВ

15 ноября 1944

№130

Чернигов

Настоящий выдан актеру Черниговского театра т. Игнатенко Владимиру Пименовичу, в том, что он на протяжении 1944 года регулярно обслуживал ран-больных эвакогоспиталя №6054 концертными выступлениями и пользовался хорошим успехом у ран-больных и медперсонала. Своими выступлениями вдохновлял бойцов на скорейшее выздоровление; за что командование госпиталя выносит благодарность.

*Зам.нач. госпиталя
капитан по политчасти*

Надарейшвили

У жовтні 1944 року В.П.Ігнатенко розпочав службу на сцені Ніжинського музично-драматичного театру ім. М.М.Коцюбинського. Цей театральний колектив також влаштовував концертні програми для радянських військовиків. 2 травня 1945 року начальник госпіталю №1706 майор медичної служби Гарунов надіслав директору Ніжинського театру В.Ф.Госю листа зі словами подяки за концерти, які дав В.П.Ігнатенко з групою артистів⁴⁷.

На початку 1945 року обласний відділ у справах мистецтв звернувся до Ніжинського райкому компартії з проханням допомогти акторській бригаді на чолі із В.П.Ігнатенком здійснювати виїзди на села за маршрутом Ніжинський – Лосинівський – Носівський – Бобровицький райони для культурного обслуговування населення. 12 березня 1945 року Чернігівський обком компартії України ухвалив звернення Ніжинського райкому, і В.П.Ігнатенко з рук завідувача обласного відділу у справах мистецтв Василя Хмурого, того самого, хто створив партизанський театр «Смерть фашизму!» у з'єднанні О.Ф.Федорова, одержав необхідне посвідчення⁴⁸.

5 серпня 1945 року ніжинські артисти дали концерт на честь Дня залізничника робітникам Щорського залізничного депо. А наступного дня В.П.Ігнатенко як бригадир на своє ім'я отримав від деповського керівництва письмову подяку⁴⁹.

У Ніжинському театрі Володимир Пимонович працював до червня 1955 року. На одній сцені з ним грала його дружина Олександра Вікторівна Соловійова, мати їх єдиного сина Владислава*. Потім В.П.Ігнатенка запросили до Чернігівського облмуздрамтеатру ім. Т.Г.Шевченка, де актор і його дружина О.В.Соловійова прослужили до листопада 1965 року. На той час у Чернігові жила Є.О.Бравірьська, його перша театральна вчителька. Володимир Пимонович ніжно ставився до неї, допомагав чим міг, познайомив із старенькою актрисою свого сина Владислава,

який зберіг про неї найтепліші спогади.

У листопаді 1965 року В.П.Ігнатенко став провідним актором Черкаського обласного музично-драматичного театру ім. Т.Г.Шевченка. Упродовж двадцяти років очолював тут партійну організацію. Був членом Українського республіканського комітету захисту миру. У Черкасах його працю відзначено орденом Трудового Червоного Прапора.

А першою нагородою В.П.Ігнатенка була медаль «За Победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.», яку актору вручили у Ніжинському військкоматі у 1946 році. Наступною була медаль «За трудовую доблесть». Цією нагородою В.П.Ігнатенка відзначено 25 листопада 1960 року. Пам'ятний знак «Медаль учасника Другої світової війни» артисту видала Черкаська крайова організація Народного руху України. Посвідчення за №4917 підписав голова Народного руху України В'ячеслав Чорновіл.

Після тривалої і невиліковної хвороби ранньої осені 2007 року Володимир Пимонович Ігнатенко пішов в інші світи. Його урочисто поховали на міському кладовищі у Черкасах і шанували його акторський талант.

А в Чернігові працює український академічний драматичний театр ім. Т.Г.Шевченка, до відродження якого у післявоєнний час причетний В.П.Ігнатенко.

1. Кузнецов Г. Растерзанный Чернигов, или Юность, опаленная войной. – Чернигов, 2005. – С. 178.
2. Там само.
3. Там само. – С. 178-179.
4. Ігнатенко Володимир Пимонович //Митці України: Енцикл. довідн. – К., 1992. – С. 276; Ігнатенко Володимир Пимонович //Мистецтво України: Енцикл. довідн. – К., 1997. – С. 273.
5. Гайдабура В. «А ось вийдуть на площу три актори...» // Укр. театр. – 1985. - №1. – С. 2-4.
6. Гайдабура В. Театр, захований в архівах: Сцен. мистецтво в Україні періоду нім.-фашист. окупації (1941-1944): Історія. Політика. Док. ідеї. Худож. реалії. Людські долі. – К.: Мистецтво, 1998. – 224 с.: іл.
7. Аврамович Б. Рік творчої роботи //Укр. Полісся (Чернігів). – 1942. – 16 груд.
8. Левченко С. Мський театр //Чернігів. кур'єр. – 1943. – 17 серп.
9. Гайдабура В. Театр, захований в архівах. – К., 1998. – С.84-85.
10. З облікової картки члена КПРС В.П.Ігнатенка //Архів родини актора.
11. Филиппи А. Припятская проблема. – М., 1959. – С. 134.
12. Нем'ятий В.М. В боротьбі за зрив грабіжницьких планів фашистської Німеччини. – К., 1982. – С.33.
13. Архів УСБУ в Чернігів. обл. – Спр. №17736-П. – Арк. 44.
14. Там само. – Арк. 15.
15. Архів УСБУ в Чернігів. обл. – Спр. №17736-П. – Арк. 20.
16. Там само. – Арк. 44.
17. Там само. – Арк. 45.
18. Там само. – Арк. 15.
19. Там само. – Арк. 26.
20. Там само. – Арк. 35
21. Там само. – Арк. 31
22. Там само. – Арк. 34.

* В.В.Ігнатенко – кандидат філософських наук, доцент історико-філософського факультету Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького. Його дружина О.О.Селіванова - доктор філологічних наук, професор кафедри загального та російського мовознавства ЧНУ, заслужений працівник освіти України, колишній декан факультету російської філології. Їхня донька М.В.Ігнатенко – кандидат економічних наук. Викладала в одному з харківських вузів. Нині – бізнесмен. У В.П.Ігнатенка підрастає правнук. В.В.Ігнатенко часто буває в Чернігові. Адже тут живуть його дядько М.П.Ігнатенко, двоюрідний брат Володимир, колишній майор Радянської Армії, шкільні друзі.

23. Там само.
24. Там само. – Арк. 30,40-41,
25. Там само. – Арк. 12.
26. Там само. – Арк. 85.
27. Там само. – Арк. 86.
28. Там само. – Арк. 48.
29. Там само. – Арк. 87.
30. Там само. – Арк. 59,87.
31. ДАЧО. – Ф.Р – 3004. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 2.
32. Там само. – Арк. 2, 14 зв.
33. Там само. – Арк. 3.
34. Там само. – Арк. 2 зв.
35. Там само.
36. Там само.
37. Там само. – Арк. 14.
38. ДАЧО, - Ф.Р – 1531. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 2-3.
39. ДАЧО. – Ф.Р – 1531 .- Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 1,1 зв.
40. ДАЧО. – Ф.Р -3004. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 12.
41. Там само. – Арк. 12 зв.
42. Там само. – Арк. 16.
43. Там само. – Арк. 16 зв.
44. Там само. – Арк. 11.
45. Дуда А., Старик В. Буковинський курінь. – Чернівці, 1995. – С.50. – (Електронний варіант).
46. Дольнікова В. Чернігівський театр готує нові п'єси //Десн. правда. – 1944. – 11 січ.
47. Архів родини В.П.Ігнатенка.
48. Там само.
49. Там само.

Автор статті вперше розкриває невідому сторінку в історії Чернігова періода 1941-1943 гг., посвященную діяльності городского клуба «Сечь» и созданного руководителями клуба, членами ОУН, українського театра ім. І.Котляревського, на сцене которого начинал свой творческий путь народный артист Украины В.П.Ігнатенко.

For the first time the author of the article opens the unknown page in the history of Chernihiv of 1941-1943 period devoted to the activity of the city club “Sich” and the Ukrainian theatre after I. Kotlyarevsky which was created by club leaders, members of the OUN. On it’s stage the People’s Artist of Ukraine V.P. Ignatenko has started his creative path.